

ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОФІЦЕРІВ ОВС

Розкрито сутність професійної компетентності працівників міліції. Представлено структуру професійної компетентності офіцера ОВС. Окреслено стадії становлення професійної компетентності працівника органів внутрішніх справ.

Ключові слова: компетентність, компетенції, професійна компетентність, професіоналізм, органи внутрішніх справ

Постановка проблеми. Складний і динамічний характер сучасної правоохоронної діяльності, використання в ній новітніх інформаційних технологій, ускладнення завдань, які виконуються підрозділами, зростання відповідальності обумовлюють об'єктивну потребу у вдосконаленні системи професійної підготовки майбутніх офіцерів органів внутрішніх справ (ОВС). Нині розпочато якісно новий етап реформування органів внутрішніх справ (ОВС), який спрямовується на досягнення високого професіоналізму працівників. Для характеристики професіоналізму фахівця сьогодні дедалі частіше вживається поняття професійної компетентності. Від рівня їхньої професійної компетентності, уміння швидко і правильно орієнтуватись у складних ситуаціях службово-професійної діяльності, ухвалювати та реалізовувати нестандартні рішення значною мірою залежить успішність виконання поставлених перед підрозділами МВС України завдань.

Стан дослідження. Аналіз новітніх досліджень у контексті діяльності ОВС свідчить про необхідність і можливість цілеспрямованого становлення особистості працівників ОВС як компетентних фахівців, які відповідають сучасним вимогам правоохоронної діяльності (В. Г. Андросюк, В. І. Барко, М. Г. Братасюк, В. П. Казміренко, С. Д. Максименко, О. Є. Маноха, В. С. Медведєв, О. М. Морозов, В. В. Рибалка, В. О. Татенко, О. В. Тімченко). Аналіз останніх досліджень з проблеми професіоналізму та професійної компетентності свідчить, що це питання вивчали Л. П. Алексеєва, М. П. Васильєва, Є. О. Климов, А. К. Маркова, Л. А. Петровська, В. А. Пономаренко, Л. П. Пуховська, С. О. Сисоєва. Деякі питання професійної компетентності працівників органів внутрішніх справ розглядали О. С. Губарева, О. І. Єлісєєв, Н. А. Кулик, В. О. Тюріна. Але багато питань щодо сутності, структури та особливостей професійної компетентності працівників органів внутрішніх справ залишилися недостатньо вивченими.

Метою статті є аналіз професійної компетентності майбутніх офіцерів ОВС, її структури та стадій становлення.

Виклад основних положень. Професіоналізм офіцера – доволі складне психологічне утворення, обумовлене насамперед фактором безпеки як необхідної складової виконання службового обов'язку в будь-яких умовах діяльності. Зокрема, суб'єкт правоохоронної діяльності для забезпечення професіоналізму повинен володіти високою професійною кваліфікацією і компетентністю, професійними навичками і вміннями, сучасними алгоритмами і способами розв'язання професійних завдань, що дозволяє здійснювати діяльність щодо запобігання та профілактики правопорушень із високою продуктивністю.

Із професіоналізмом безпосередньо пов'язане питання професійної компетентності. Якщо детальніше проаналізувати співвідношення цих понять, то у сучасній науковій літературі дослідники найчастіше визначають професіоналізм як результат організаційної і цілеспрямованої професійної діяльності, що передбачає формування особистості, яка має високий рівень професійної компетентності і здатна продуктивно вирішувати соціальні, професійні й особистісні завдання.

Професійну компетентність розглядають як одну зі сходинок професіоналізму сукупність знань, умінь, навичок, способів діяльності, професійно важливих психологічних якостей, необхідних фахівцю для здійснення ефективної професійної діяльності. Для того, щоб знайти своє місце у професійній ієрархії, особистість повинна оволодіти високим рівнем професійної компетентності. Отож, професійна компетентність є не тільки мірилом професіоналізму, а й визначальним фактором, від якого залежить успішність реалізації і соціальних, професійних функцій, і всієї життєдіяльності особистості. У цілому професіоналізм виступає необхідною умовою прояву компетентності, а компетентність є показником ступеня відповідності професіоналізму [8].

Поняття «професійна компетентність» увійшло в термінологію у 80-ті роки минулого століття і вважалось складовою професіоналізму. Термін «професійна компетентність» складається з двох категорій – «професія» і «компетентність». Професія (від лат. *professio* – офіційно вказане заняття) – вид трудової діяльності людини, яка володіє комплексом теоретичних знань і практичних навичок, набутих у результаті спеціальної підготовки й досвіду роботи. Поняття «компетентність» (лат. *competens* – відповідний, здібний) – це обізнаність, авторитетність, кваліфікованість, ерудованість особистості в певній області трудової діяльності [6].

Цікаві підходи до сутності наукової дефініції «професійна компетентність». Зокрема, аналізуючи психологічні доміанти вибору

професії, Л. Мітіна [7, с. 48] стверджує, що професійна компетентність повинна охоплювати знання, уміння, навички, а також способи і прийоми їх реалізації в діяльності, спілкуванні, розвитку (саморозвитку) особистості.

О. С. Губарева у своєму дослідженні визначає професійну компетентність як сукупність загальнопрофесійних знань і вмінь з організації й планування робочих процесів, читання та складання документів, способів вирішення проблем, використання нових інформаційних технологій [2].

А. К. Маркова розуміє під професійною компетентністю психічний стан, що дозволяє діяти самостійно і відповідально, здатність і уміння виконувати певні трудові функції [6, с. 253].

В акмеології професійна компетентність визначається як головний когнітивний компонент підсистеми професіоналізму діяльності, сфера професійного ведення, система знань, яка постійно поширюється і дозволяє здійснювати професійну діяльність з високою продуктивністю [2, с. 253].

Г. М. Марченко, розглядаючи формування професійної компетентності майбутніх офіцерів тилу, визначає її як властивість особистості, яка дозволяє ефективно взаємодіяти з професійним середовищем [1].

В. В. Ягупов вважає, що професійну компетентність фахівця доцільно розглядати як складне інтегральне інтелектуальне, професійне і особистісне утворення, яке формується «у процесі професійної підготовки у ВНЗ, виявляється, розвивається і вдосконалюється у професійній діяльності, а ефективність її здійснення суттєво залежить від видів його теоретичної, практичної та психологічної підготовленості до неї, особистісних, професійних і індивідуально-психічних якостей, сприйняття цілей, цінностей, змісту та особливостей цієї діяльності» [10, с. 6]. Нам імпонує думка цього вченого, оскільки в його трактуванні професійна компетентність передбачає поєднання теоретичної і практичної підготовленості майбутнього фахівця до подальшої професійної діяльності та є основним показником наявності у нього розвинутого професійного мислення.

Науковці С. Д. Максименко і Л. В. Боровик вважають, що професійна компетентність – це якісна характеристика ступеня оволодіння офіцером-прикордонником своєю професійною діяльністю і передбачає усвідомлення своїх прагнень до діяльності, уявлень про свою соціальну роль, оцінку своїх особистісних рис та якостей як майбутнього фахівця, співвіднесення результатів цієї оцінки з об'єктивними вимогами до цієї діяльності, регулювання на цій основі свого професійного становлення, зростання, самовдосконалення. Базуючись на такому під-

ході, можна стверджувати, що компетентність – це свого роду дозрівання особистості офіцера, перехід у такий стан, що дозволяє продуктивно та висококваліфіковано здійснювати професійну діяльність, виконувати всі професійні обов'язки, досягаючи суттєвих позитивних результатів [9].

В. Єрмолаєв, А. Захарова, С. Наумова (дослідники професійної компетентності фахівця органів внутрішніх справ) окреслюють такі її прояви, як рівень сформованості професійних умінь; рівень теоретичного й методичного осмислення власної діяльності, її умов, завдань, змісту; рівень професійної мотивації (інтерес до професії, доброзичливе ставлення до навколишніх людей, активність та ін.) [4].

Спираючись на дослідження вчених, які досліджували проблему визначення професійної компетентності, можна зробити висновок, що *професійна компетентність офіцера ОВС* – індивідуальна інтегративна характеристика працівника правоохоронних органів, яка відображає готовність та спроможність здійснювати на належному рівні професійну діяльність, застосовуючи увесь спектр необхідних (набутих під час навчання та закріплених завдяки досвіду реальної професійної діяльності та самоосвіти) знань, умінь і навичок, ефективно мобілізуючи власні здібності та досвід залежно від конкретної професійної ситуації, демонструючи гнучкість і творчість мислення.

Результати професійної діяльності працівників ОВС тісно пов'язані зі сформованістю особистості фахівця правоохоронних органів. Практика оцінювання ефективності діяльності працівників ОВС засвідчила, що успішність діяльності можлива за умов оптимальної сформованості трьох рівнів: 1) професійної навченості; 2) розвитку професійної спрямованості особистості; 3) соціально-психологічної взаємодії та соціального контролю. Відмінний рівень службової діяльності можливий за достатньо розвинутих складових професіоналізму [2].

Змістовий аспект поняття «професійна компетентність» охоплює такі характеристики: *когнітивну* (володіння знаннями); *поведінково-діяльнісну* (сформованість адекватних способів діяльності та професійної поведінки); *мотиваційно-ціннісну* (ціннісне ставлення до своєї професії й особистісного зростання), *рефлексивну* (комплекс навичок самоаналізу, самоконтролю, прогнозування результатів своєї діяльності). При цьому специфіка структури професійної компетентності керівників зумовлена наявністю спеціально-професійних і ключових компетенцій [1].

Під час визначення складових професійної компетентності В. І. Барко виділяє *структурні компоненти* професійної компетентності фахівця, які охоплюють три сфери: мотиваційну, предметно-

практичну (операційно-технологічна), сферу саморегуляції особистості [1, с. 72–73].

Розвиненість *мотиваційної сфери* забезпечує сформованість: загальнокультурної компетенції, особистісно-мотиваційної компетентності та соціальної компетентності.

Предметно-практична сфера характеризується сукупністю професійних умінь і містить певні підвиди професійно-педагогічної компетентності: методологічну компетентність, практично-діяльнісну, інформаційну, управлінську та комунікативну.

Сформованість сфери *саморегуляції* сприяє розвитку такого її підвиду, як психологічна компетентність та аутокомпетентність, тобто володіння вміннями і навичками управління вольовою та емоційною сферами, технологіями подолання професійної деструкції, сформованість рефлексії.

А. К. Маркова, досліджуючи професійну компетентність, визнала необхідним структурувати означене явище за певними блоками, що об'єднують професійні (об'єктивно необхідні) знання; професійні (об'єктивно необхідні) вміння; професійні психологічні позиції, настанови фахівця, яких вимагає професія; особливості, що забезпечують оволодіння професійними знаннями та вміннями [6]. Тому, з огляду на концепцію професіоналізму, що розроблена А. К. Марковою та її колегами, можна визначити такі основні компоненти професійної компетентності (що вживається як синонім професіоналізму): спеціальна діяльнісна компетентність, соціальна компетентність, особистісна компетентність, індивідуальна компетентність, аутокомпетентність та екстремальна компетентність [6]. Усі види названих компетентностей виявляються на різних етапах становлення професіоналізму.

Професійна компетентність фахівця складається з декількох основних видів, що визначаються комплексом ключових компетенцій, кількість і характер яких визначається завданнями, які має вирішувати фахівець у своїй професійній діяльності та які дозволяють бути успішними на конкретній посаді. Документом, який містить перелік видів правоохоронної діяльності та вимоги до цілей, змісту та компетентності майбутніх офіцерів ОВС у процесі їхньої професійної підготовки є освітньо-кваліфікаційна характеристика. Спираючись на ці документи та на алгоритм опису професій, запропонований Є. О. Клімовим, з'ясовано зміст професійної діяльності офіцера з урахуванням предмета, цілей, засобів, умов та особливостей професійної діяльності фахівців правоохоронної діяльності [5]. Це дозволило, враховуючи запропоновані І. А. Зимньою способи визначення ключових компетенцій [4], а також підсумовуючи здійснений аналіз уявлень про компонентний

склад професійної компетентності фахівця в галузі правоохоронної діяльності та його освітньо-кваліфікаційної характеристики, виділити такі види професійної компетентності майбутнього офіцера (ключові компетенції):

1. *Особистісно-індивідуальна компетентність* – сукупність компетенцій, що відображають професійно-спрямовані переконання, цінності, потреби, вольові риси особистості, мотиви професійної діяльності, уміння досягати поставленої мети при виконанні професійних завдань офіцера ОВС. Сутністю даного виду компетентності є особистісні якості, мотиваційні та емоційно-вольові складові, які дозволяють офіцеру ефективно взаємодіяти з навколишнім середовищем.

2. *Пізнавальна компетентність* – сукупність інформаційних компетенцій офіцера, які відображають систему знань і вмінь самостійної навчально-пізнавальної діяльності; цілепокладання; створення, опанування і використання інновацій у професійній діяльності. Цей вид компетентності передбачає опанування певними нормами діяльності фахівця щодо наукового пізнання навколишнього світу. У її складі ми визначили методологічну, методичну та технологічну види компетентностей.

3. *Психолого-педагогічна компетентність* офіцера передбачає опанування такими сферами теоретичної та практичної діяльності, які дозволяють ефективно вживати заходів щодо виховання підлеглих, формування та корегування соціальних та соціально-психологічних процесів у колективі відповідно до завдань підрозділів (частин). Вона охоплює систему знань і умінь взаємодії з іншими, розвиненість умінь професійного спілкування та роботи в групі. Розвиток цієї компетентності передбачає сформованість у фахівця психологічної, педагогічної, соціальної, комунікативної та правової видів компетентностей.

4. *Управлінська компетентність* – це рівень опанування офіцером компетенціями менеджера (управлінця). Сукупність таких компетенцій містить розвиненість умінь планування, формування цілей; організацію діяльності; впровадження прогресивних форм і методів професійної діяльності; здатність правильно оцінювати ситуацію приймати у зв'язку з цим необхідне рішення, яке дозволяє досягти значущого результату.

Досліджуючи психологічні особливості формування професійної компетентності співробітників ОВС, О. С. Губарева вказує на доцільність розділення реалізації зазначеного потенціалу на окремі стадії: аморфної оптації, оптації, професійної підготовки, первинної професіоналізації, другого рівня професіоналізації та професійної майстерності [2, с. 99–112].

Розглянемо стадії становлення професійної компетентності працівника ОВС, які тісно пов'язані з системою підготовки правоохоронців.

Стадія аморфної оптації (до 14 років) відбувається під впливом батьків, родичів, учителів, прочитаних книг, переглянутих фільмів, особистого враження від спілкування з правоохоронцями та сюжетно-рольових ігор. У цьому періоді зароджуються перші інтереси та схильності до професії правоохоронця.

Процес оптації (вибір професії – з 12 до 18 років) виникає саме в період навчання в закладах, які надають середню освіту, тобто в школах, спеціалізованих ліцеях та училищах МВС, коли проходить процес орієнтації на якийсь вид професійної діяльності та формується первина мотивація. Саме тоді триває формування життєвих планів, формуються ідеали, складаються професійні інтереси, бо головним видом діяльності в цей час є навчально-професійна.

На етапі професійної підготовки (від 18 до 21–22 років), коли абітурієнт вже пройшов етап відбору до вишу або професійного училища МВС, відбувається процес професійного відбору, тобто абітурієнт набуває нової соціальної ролі (він не просто студент, а курсант), яка вимагає від нього дотримання певних вимог, пов'язаних із особливостями навчання в закладах МВС. Головним видом діяльності є професійно-пізнавальна, зорієнтована на отримання певних знань необхідних для подальшої професійної діяльності. Головною метою професійного навчання є формування і проектування особистості фахівця, що ефективно здійснює трудову діяльність, що найбільш повно реалізується в праці.

На етапі професійної адаптації (з 21–22 до 25 років) проходить процес повної адаптації до умов роботи правоохоронцем. Головна форма діяльності – професійна, яка має нормативно репродуктивний характер та спрямована на соціально-професійну адаптацію, тобто набуття професійного досвіду. В цей період випускники вишів МВС мають змогу також продовжувати своє навчання в магістратурі та ад'юнктурі, відтак підвищувати свій професійний рівень.

У період первинної професіоналізації (з 25 років до 28–30), як зазначалося, відбувається лонгітюдний контроль діяльності працівника ОВС і він вже може бути висунутим у резерв на підвищення посади. Стабілізація професійної діяльності призводить до дедалі активнішого проникнення в професіональне середовище та формує нову систему ставлення до дійсності та себе.

Для цієї стадії вторинної професіоналізації (становлення професіонала) характерні стабілізація професійної активності, індивідуалізація рівня вираженості професійної активності, яка залежить від психологічних особливостей особистості. Зазначимо, що кожному працівнику ОВС притаманний особистий стійкий рівень професійної активнос-

ті. Перетворення працівника органів внутрішніх справ у професіонала може відбуватися упродовж кількох років, а може і не відбутись, якщо працівник за своїми особистими якостями не здатний стати професіоналом у своїй справі.

Наступної стадії професійної компетентності – професійної майстерності – досягає лише та частина правників, яка має творчий потенціал, постійну необхідність у самореалізації. Для цієї стадії характерні висока творча та соціальна активність, продуктивний рівень виконання професійних обов'язків працівником органів внутрішніх справ, його здатність до самовиховання, до постійного навчання. Перехід на стадію майстерності різко змінює характер професійної діяльності, значно підвищує її активність, яка виражається в пошуках нових, більш ефективних методів виконання професійних обов'язків, у бажанні самовдосконалюватись, не зупинятись на досягнутому. Досягнення вершин професіоналізму доводить, що особистість самореалізувалася.

Перехід від однієї стадії професійної компетентності до наступної може супроводжуватися не тільки особистісним та психічним розвитком працівників ОВС, а й певною психічною напруженістю та слугувати причиною виникнення труднощів і конфліктів у професійній діяльності.

За оцінки рівня сформованості професійної компетентності конструктивним є застосування узагальненої *моделі* професійного навчання, розробленої С. А. Дружиловим. Така модель зв'язує *рівень усвідомлення* (або *неусвідомлення*) індивідом наявності (або відсутності) у нього необхідних для даної діяльності *знань, умінь і навичок* із рівнем його професійної *компетентності*. В узагальненій моделі професійного навчання можна виділити *чотири стадії*, які характеризують процес професійного навчання: від стадії первинного знайомства з новим матеріалом (професійними знаннями, концепціями, навичками тощо) – до стадії *сформованої професійної компетентності* [3].

С. А. Дружилов вважає, що досягнення професійного успіху і професійної компетентності пов'язані між собою, а професійне навчання може розглядатися лише як формування основ майбутньої професійної компетентності [3, с. 32–33]. Перехід на вищий ступінь професіоналізму неможливий без *усвідомлення* того, в чому ти ще *некомпетентний*. А це усвідомлення обумовлене наявністю у людини розвиненої культури рефлексії.

Професійна компетентність особистості реалізується завдяки наявності певних індивідуально-психологічних якостей, які визначаються як професійно важливі для виконання певних видів

професійної діяльності та які необхідно діагностувати в процесі професійного відбору, а потім розвивати та закріплювати в процесі професійного навчання та практичного вирішення професійних завдань. Професійно важливі психологічні та морально-ділові якості працівників ОВС можна згрупувати у чотири порівняно самостійні групи [2, с. 24–25]:

- 1) мотиваційні;
- 2) морально-психологічні (морально-ділові);
- 3) професійно-ділові;
- 4) психофізіологічні.

Розглянуті нами вище підходи не вичерпують всю розмаїтість варіантів визначення змістовних і структурних компонентів професійної компетентності майбутнього офіцера. Оскільки головним критерієм професійної майстерності майбутніх офіцерів ОВС виступає управлінська компетентність, в наступних наших дослідженнях зосередимо свою увагу саме даному виді компетентності [9].

Висновки. Професійна компетентність офіцера ОВС – індивідуальна інтегративна характеристика працівника правоохоронних органів, яка відображає готовність і спроможність здійснювати на належному рівні професійну діяльність, застосовуючи увесь спектр необхідних знань, умінь і навичок. Структурними компонентами професійної компетентності офіцера ОВС є три сфери: мотиваційна, предметно-практична, саморегуляції. У процесі дослідження виявлено такі стадії професійного становлення особистості працівників міліції: аморфної оптації; оптації (формування професійних намірів); професійної підготовки; професійної адаптації; первинної (до 3–5 років роботи) і вторинної професіоналізації (високоякісне і продуктивне виконання діяльності); майстерності (високопродуктивна, творча, інноваційна діяльність). Досягнення працівниками ОВС ефективності в професійній діяльності можливе лише завдяки успішному переходу від однієї стадії професійної компетентності до наступної, які супроводжується особистісним та професійним розвитком.

Перспективи подальшого вивчення в сучасних умовах потребує дослідження особливостей умов та факторів професійно-управлінської компетентності.

1. Барко В. І. Роль креативності у формуванні професійної компетентності / В. І. Барко // Вісник Національної академії України: зб-к наук. праць. – К.: НУОУ, 2010. – Вип. 6 (19). – С. 69–76.

2. Губарева О. С. Психологічні особливості формування професійної компетентності працівників ОВС: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.06 / Ольга Семенівна Губарева. – Х., 2005. – 216 с.

3. Дружилов С. А. Обучение и стадии профессиональной компетентности / С. А. Дружилов // Непрерывное образование как условие развития творческой личности: сб. по матер. Фестиваля педагогического творчества (28–29 августа 2000 г.). – Новокузнецк: ИПК, 2001. – 174 с.

4. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия / И. А. Зимняя. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://old.vvsu.ru/~dap/development_program/files/zimnyaya.pdf

5. Климов Е. А. Психология профессионала / Е. А. Климов. – М.: Институт практич. психологии; Воронеж: НПО «МОДЕК», 1996. – 400 с.

6. Маркова А. К. Основы профессионализма / А. К. Маркова. – М.: Знание, 1996. – 456 с.

7. Митина Л. М. Психологическое сопровождение выбора профессии: науч.-метод. пособ. / Л. М. Митина. – 2-е изд., испр. – М.: Флинта, 2003. – 184 с.

8. Приходько Ю. О. Психологічний словник-довідник: навч. посіб. / Ю. О. Приходько, В. І. Юрченко. – К.: Каравела, 2012. – 328 с.

9. Торічний О. В. Теорія і практика формування військово-спеціальної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання / Олександр Володимирович Торічний. – Хмельницький: Вид-во Національної академії ДПСУ, 2012. – 535 с.

10. Ягупов В. В. Компетентнісний підхід до підготовки фахівців у системі вищої освіти / В. В. Ягупов, В. І. Свистун // Наукові записки. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. – 2007. – Том 71. – С. 3–8.

Борисюк О. Н. Характеристика профессиональной компетентности офицеров ОВД

Раскрывается сущность профессиональной компетентности работников милиции. Представлена структура профессиональной компетентности офицера ОВД. Определены стадии становления профессиональной компетентности работника органов внутренних дел.

Ключевые слова: компетентность, компетенции, профессиональная компетентность, профессиональные компетенции, профессионализм.

Borysjuk O. M. Characteristics of the professional competence of the police officers

The article exposes the professional competence of the police. The framework of the professional competence of the police officer is presented. The stages of professional competency of the law-enforcement worker are defined.

Key words: competence, professional competence, professionalism.

Стаття надійшла 4 грудня 2013 р.